

XALQARO NORDIK UNIVERSITETI

**«O‘ZBEKISTON — 2030” STRATEGIYASINI
AMALGA OSHIRISH YO‘NALISHLARI VA
ISTIQBOLLARI YOSHLAR NIGOHIDA»
MAVZUSIDAGI RESPUBLIKA ILMIY-
AMALIY KONFERENSIYA**

Toshkent – 2024

V SHUBA

<i>Raxmonova Z.R. Umumiy o'rta ta'lim maktablarida musiqa darslarini o'tkazishda o'zbek xalq cholg'ularini o'rgatish uslubiyoti (boshlang'ich sinflar misolida)...</i>	391
<i>Abdumannobova M. Insonning ruhiy rivojlanishida munosabatlar ta'siri va ularni takomillashtirish zarurati.....</i>	395
<i>Mamayusupova G.F. Yoshlarni zamonaviy kasblar va chet tillariga o'qitish tizimini yaratish.....</i>	398
<i>Ahmatqulova Sh.B. O'rta yoshlilar psixologiyasi: sabab va yechimlar</i>	401
<i>Akromova N.R. Ontogenez psixologiyasi vazifasi va ahamiyati.....</i>	403
<i>Raxmatqulova G., Yunusova N. Ma'naviy tarbiya – taraqqiyot poydevori.....</i>	405
<i>Mullajanova X.Y. Ma'naviy merosning tarixiy ahamiyati va barkamol yoshlarni tarbiyalashdagi o'rni.....</i>	408
<i>Kobiljonova J.J. "Uzbekistan-2030" strategy implementation of directions and perspectives on strategy from the youth's point of view</i>	412
<i>Qobilova M.S. Konstitutsiya yoshlarda siyosiy madaniyatning shakllanishida muhim ahamiyat kasb etadi.....</i>	416
<i>Feruz M.X. Yoshlarga oid davlat siyosati – yoshlar salohiyatini oshirishdagi muhim vosita.....</i>	419
<i>Sardor K.N. Temuriyzoda Shohruh Mirzo hukumronligi davrida temuriylar saltanatida aholi salomatligini ta'minlash bo'yicha tabobat maktablarining faoliyati.....</i>	424
<i>To'xtayeva D.Sh. Madaniyat sohasidagi islohotlar bilan kelajakka nazar</i>	427
<i>Sultanova Z.I. Yuksak ma'naviyatli avlod-uchinchi renessans bunyodkorlari... </i>	430
<i>Mustafoyeva S.S. Yoshlarga oid davlat siyosatida ma'naviyat va ma'rifat masalalari.....</i>	432
<i>Qudratullayeva E. Yoshlarga oid davlat siyosati, ma'naviy taraqqiyotni ta'minlash va madaniyat sohasini yangi bosqichga olib chiqish bo'yicha islohotlar.....</i>	435
<i>Nadjimova N.A. Raising the spiritual thinking of the young generation the role of music education.....</i>	438
<i>Mirzayeva M.M. Globallashuv jarayonida yoshlarda mafkuraviy immunitetni kuchaytirish zaruriyati.....</i>	441
<i>Мелихонов Б. Социально-психологические детерминанты воспитания молодежи</i>	444
<i>Melixonov B. Socio-psychological features of youth education based on national values.....</i>	445

<i>Karabayeva M.T.</i> Til va nutq madaniyat ko'zgasida	450
<i>Axmedova M.A.</i> Gender yondashuv asosida o'smir yoshdagi o'quvchilarni badiiy-estetik rivojlantirishning pedagogik-psixologik imkoniyatlari	453
<i>Axmedova M.M.</i> Folklor janrlarining pragmatik belgilari hikoya aspektida.....	458
<i>Ochilov A.S.</i> O'smirlar psixoenergetikasi muammosini o'rganish va uni rivojlantirishning nazariy asoslarini tahlil qilish.....	461
<i>Тошматова М.К.</i> Феномен Новый Узбекистан – решающий фактор развития	466

TEMURIYZODA SHOHRUH MIRZO HUKUMRONLIGI DAVRIDA TEMURIYLAR SALTANATIDA AHOI SALOMATLIGINI TA'MINLASH BO'YICHA TABOBAT MAKTABLARINING FAOLIYATI.

Sardor Nurmurod o'g'li Kenjayev

¹Buxoro davlat pedagogika instituti

*Tillar fakulteti o'quv ishlari bo'yicha dekan o'rinbosari
tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori(PhD), dotsent*

Anotatsiya: Ushbu maqolada Temuriyzoda Shohruh Mirzo hukumronligi davrida Temuriylar saltanatida aholi salomatligini ta'minlash bo'yicha tabobat maktablarining faoliyati xususida fikr yuritilgan.

Kalit so'z: Tabobat,ilm, "Mujmal-i Fasihiy", "Al-asbob va-l alomat", "Muntahab ash-shifo", "Muntahab ash-shifo", "Nigoriston"

"Amir Temur va vorislari davrida tabobat ilmiga, davolash, orastalik ishlariga va bu sohadagi qurilishlarga katta e'tibor qaratilgan. Muarrixlar Sharafuddin Ali Yazdiyning "Zafarnoma", Fasih Xavofiyning "Mujmal-i Fasihiy", Xonda-mirning "Xulosat al-axbor" va boshqa asarlaridagi ma'lumotlarga ko'ra, o'sha davr shifoxonalarida madrasa va boshqa o'quv yurtlarida bilim olgan yuzlab tabiblar ishlashgan. Ikkinchi ming yillikda Ar Roziy va Abu Ali ibn Sino boshlab bergan an'ananing davomchilari sifatida Ismoil Jurjo-niyning (1141 yilda vafot etgan), "Zahirayi Xorazmshohiy", "Qarabadini Xorazmshohiy" kabi qomusiy asarlari Osiyo va Yevropa mamlakatlarining tibbiyot sohasida asosiy qo'llanma bo'lib xizmat qilgan. Uning ijodiga mansub yirik 14 ta asarining 12 tasi tibbiyotga aloqador bo'lgan. Uning 10 ta kitobi fors tilida, 12 tasi arab tilida yozilgan asarlari bizga ma'lum. Mazkur asarlar ayni kunlarda Xivadagi Xorazm tibbiyot muzeyida saqlanmoqda. Temuriylar davrida tibbiyot sohasida Najibuddin Samarqan-diy (1222 yilda vafot etgan)ning "Al-asbob va-l alomat" (Kasallik sabablari va belgilari) asari dunyoga kelgan. Asar yozilganidan ikki asr o'tib, al-Kirmoniy unga sharhlar yozgan va Ulug'bek mirzoga taqdim etgan (O'zFASHI da uning 4 ta qo'lyozmasi mavjud). Nosiriddin Muhammad ibn al-Hasan at-Tusiy (1273) "Axloqi Nosiriy" asari (qo'lyozma va bosma holidi O'zFASHI da mavjud), Ishoq ibn Murod (XV asr) "Muntahab ash-shifo" ("Tibbiy saylanma") (qo'lyozmaning bir nusxasi O'zFASHI da mavjud). Mansur ibn Muhammad ibn Faqih Ilyos (XIV-XV asr)ning tabobatga oid 3 ta asari, "Risola dar tashrixi badan inson" ("Odam anatomiyasi haqida risola"), "Kifoyai Mujohidiya" ("Mujohidlar uchun to'liq kitob), "G'iyosiy" nomdagi asarlari mavjud bo'lib, oxirgi kitobidan tashqari yuqoridagi ikki kitobi va boshqa bitta qo'lyozmasi O'zFASHI da joylashtirilgan. Burxoniddin al-Kirmoniy (XV asr) asli Kirmonlik, Sulton Husayn Boyqaro xizmatida bo'lgan. "Bahr ul-havoss" ("Hosiyatlar dengizi") asarining uchta qo'lyozma nusxasi O'zFASHI da

mavjud. Muiniddin Juvayniy (XV asr) “Nigoriston” nomli tibbiy asarini 1431 yilda yozib tugallagan va uni qo’lyozma nusxasini Mirzo Ulug’bekka taqdim etgan. Sulton Ali (XV-XVI asr) Xurosonda tug’ilgan, umrining asosiy qismida Samarqandda yashagan. “Dastur ul-iloj” (“Davolash dasturi”) asari muallifi hisoblanadi. (Qo’lyozma O’zFASHida mavjud) Shoh Ali ibn Sulaymon (XV-XVI asr)ning “Zubdai manzuma dar fanni kaxxoliy” (“Kaxxolik san’atiga oid she’riy risola”) ko’z kasalligi muammolariga bag’ishlangan risolasi ma’lum (uning ikkita qo’lyozmasi O’zFASHida mavjud).

Hirotda Umarshayxning rafiqasi Mahdi ul-Milkat oqa qurdirgan “Dor ush-shifo” mashhur edi. Yuksak did va mahorat bilan bunyod etilgan mazkur shifoxona bilan uning shimol tara-fida barpo etilgan “Dor al-xuffos” orasida hovuz bo’lib, unda tabiblar bemorlarni davolashgan. Shuningdek, Bog’i Zag’onda ham shifoxona mavjud edi. Yetuk shifokorlar bemorlarni shifoxonalarda davolash bilan birga madrasa, o’quv yurtlarida mudarrislik ham qilishgan. Ba’zi-lari asarlar yozishgan. Olimlarning ayrimlari o’zlaridan oldin yozib qoldirilgan sohaga oid arab, fors, turkiy tillardagi asarlariga sharhlar bitishgan. Muarrixlar Sharafuddin Ali Yazdiy, Ibn Arabshohning ma’lu-motlaricha, Amir Temur Shom (Suriya) dan Samarqandga tabiblar sardori Mavlono Sulaymonni olib kelgan. Sohibqironning shaxsiy tabibi Mavlono Fazlulloh Tabriziy hisoblangan. Shu-ningdek, buyuk hukmdor saroyida Mavlono Izzaduddin, Mas’ud Sheroziy, Mavlono Farrux kabi mashhur tabiblar ham faoliyat ko’rsatishgan.

Taniqli tabib Mansur ibn Muhammad ibn Ahmad Yusuf ibn Faqih Ilyos tabobatga oid bir necha asarlar yaratgan: “Tashrixi Mansuri” nomi bilan mashhur bo’lgan va Amir Temurning nabirasi Pir Muhammad Bahodirga bag’ishlangan “Risola dar tashrixi badani inson” (“Inson anatomiyasiga oid risola”) shular jumlasidandir. Uning o’z ustozlari Majohiddin nomi bilan atalgan ikkinchi asari “Kifoyai Majohidiya” (“Majohid uchun mukammal kitob”) nomi bilan mashhur bo’lib, asar Zaynalobiddin Kashmiriy (1420-1470)ga bag’ishlangan. Mazkur asarda inson tanasining sog’lom holati, kasallik sabablari, salomatlik haqida so’z yuritilgan. Shuningdek, badanning turli a’zolari, ularning kasalliklari, davolash usullari, oddiy va murakkab dorilar tavsifi ham keltirilgan. Amir Temur tarixchi olim Tojiddin Ahmadiyni huzuriga chaqirib, Abu Ali ibn Sinoning “Tib qonunlari”ni ilk bor tilimizga tarjima qildirgan. Xurosonning Tayobod qishlog’idan chiqqan mashhur olim va tabib Shamsuddin Odam va Nizomiddin Sheroziy Shohrux mirzo saroyida dong’i ketgan tabiblardan edi. Tabiblar ayni vaqtda dorishunoslik (giyohlar) bilan bog’liq ilmdan ham ogoh bo’lishgan. Ular Eron, Xitoy (tibet) tibbiyotidan boxabar, ayni vaqtda nuqtali uqalash (akupunktura) va igna bilan davolash kabi serqirra faoliyat egasi bo’lishgan. Tabiblar bemorni mizojiga qarab davolash uslublarini mukammal egallaganlar. Ayni vaqtda, hind tib-biyoti “chaqra” – bioquvvatni jamlash, ya’ni quvvatni bir doiraga to’plash va shu usul bilan davolash sirlaridan ham ogoh bo’lishgan. 1427 yilda Shohrux mirzoning o’g’li Boysung’ur Bahodir betob bo’lib qolganda, mazkur ikki tabib uni bir necha kun davolab oyoqqa turg’azganlar. Kirmonlik tabiblar oilasidan chiqqan Burhonuddin Nafis ibn Ivas ibn Hakim al-Kirmoniy (eronlik) Mirzo Ulug’bek taklifiga binoan Samarqandga kelib, unga shaxsiy tabiblik qilgan. U 1424 yilda Najibuddin Samarqandiyning (vaf. 1222)

arab tilidagi “Kasalliklarning sabablari va alomatlari” (“Al-asbob va-l alomat”) asariga sharh bitib, uni Mirzo Ulug’bekka bag’ishlagan.

Al-Kirmoniy o’z asariga sharhlanayotgan asardan ham ba’zi parchalarni kiritgan. Shu sababli Najibuddin Samarqandiyning asari fanga ma’lum bo’lgan. Qarshilik mashhur tabib Ali ibn an-Nafis al-Qarshiyning (XIII asr) “Al-Mo’jaz” asariga ham al-Kirmoniy sharh bitgan. Husayn Boyqaro saroyida Shamsuddin Muhammad ibn Odam, Muhammad Mo’min, Qutbiddin Muhammad Odam singari olim va tabiblar xizmat qilishgan. G’iyosiddin Muhammad ibn Jaloliddin tabib (vaf. 1500 yil) fanning turli sohalarida bilimdon bo’lib, u “Muolajoti ilohiy” nomli asarga qisqa, lekin mazmunli sharh tuzib, tabobat ilmida o’zini ko’rsatgan.

Darvishalining tabiblik mahoratini Alisher Navoiy yuqori baholagan. U Milkat oqaning “Dor ush-shifo”sida mudirlik qilgan va shu shifoxonada bemorlarni davolagan. Turli kasalliklarni davolashda maxsus uslublarni qo’llagan. Mavlono Kamoliddin Mas’ud Shervoniy Gavharshod oqa va Ixlosiya madrasalarida bir necha yil mudarrislik qilgan. U nafa-qat tabiblikda, balki she’riyat va mantiq ilmlarida ham zo’r mahoratga ega edi. Keyinchalik, u G’iyosiya madrasasida dars bergan, tomirdan qon chiqarish uslubini puxta egallagan. U tibbiyotga oid ikkita asar yozganki, bu asarlar talabalar uchun dastur bo’lib xizmat qilgan. Mavlono Nizomiddin Abdulhay tabib Alisher Navoiyning “Dor ush-shifo”sida bemorlarni davolash bilan shug’ullangan. Hattoki, u Samarqandda Xoja Ahror Valiy betob bo’lib qolganida davolab, oyoqqa turg’izgan, so’ngra Hirotga qaytib Husayn Boyqaro saroyida bemorlarni davolagan. U ko’proq qon tomirlari bilan bog’liq kasalliklarni davolagan. O’sha davr tabiblari Najibuddin Samarqandiy, Tojiddin Hakim, Ne’matulloh ibn Fahriddin Muborakshoh, Hakim Kirmoniy (Husayn Boyqaroning shaxsiy tabibi), Muhammad Husayn Nurbaxshiy, Bahouddavla ibn Mirqavomiddin, Mansur ibn Muhammad, Burhonuddin Nafis ibn Avaz (Mirzo Ulug’bekning shaxsiy tabibi va do’ssti) samarali faoliyat ko’rsatishgan. Alisher Navoiy o’qigan madrasa bosh mudarrisi Fazlulloh Abullays taniqli olim va tabib edi. Shu sababli ham buyuk shoirning tib ilmi ancha yuqori bo’lgan.

Mirzo Ulug’bek tib ilmini qadrlagan. Tojiddin Hakim ko’z kataraktasini (ko’z gavhari ustida to’planib qoladigan oq, ko’k, qo’ng’irrangli suyuqlik) jarrohlik yo’li bilan davolagan. Chunki bir vaqtlar Shayx ur-ra’is – Ibn Sino o’z faoliyati davomida ko’z kataraktasini turlarini yozib qoldirgan va uni jarrohlik yo’li bilan davolagan ham edi. Ko’rinadiki, Amir Temur va vorislari davrida tabobat faniga homiylik qilinib, uning ravnaqi uchun ko’maklashishgan. Bu davrda ozodalik, orastalikka ko’proq e’tibor berilgan. Aholini ichimlik suvi bilan ta’minlash uchun hovuz, ariq, kanallar qazilgan. Tog’lardan buloqlarni suvini keltirib, ichimlik uchun foydalanishgan. Temuriylar davrida ko’proq yuqumli kasalliklar tarqalib turganligi uchun zarur choralar ko’rilgan. Ayniqsa, toza-lik, ozodalik va atrof-muhit musaffoligiga katta e’tibor berilgan. Ariq va hovuz suvlari nihoyatda toza saqlanganligi tarixiy manbalarda muhurlangan. Amir Temur davri tarixchisi Ibn Arabshoh o’zining “Ajoyib ul-maqdur fi tarixi Temur (“Temur tarixida taqdir ajoyibotlari”) nomli kitobida xabar berishicha uning davrida saroyda ilohiyot olimlari, fiqhlilar, riyoziyot (matematika), falakiyot (astronomiya), tibbiyot (meditsina), falsafa, tarix,

musiqashunoslik, ilmu aruz fanlarining yetuk nomoyondalarini to'plangan. Tarix, tibbiyot, matematika, me'morchilik sohasidagi yuksak salohiyat Sohibqiron avlodlari – ayniqsa, Mirzo Ulug'bekka o'tgani shubhasiz. Musulmon Sharqida shu turdagi binolarning mumtoz namunasi hisoblangan, Buxoroda barpo etilgan Ulug'bek madrasasi peshtoqiga “Ilm olish har bir musulmon erkak va ayolning burchidir”, – so'zlarining bitilishi barchani ilm-ma'rifatli bo'lishga chorlaydi

Xulosa qilib aytganda, Amir Temur va uning vorislari Mirzo Shohruh, Mahdumzoda Ulug'bek Mirzolar davrida temuriylar saltanati Turonzamin va Xurosonda ilm-fan, ta'lim va tibbiyot ancha ravnaq topgan edi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Qodirov, Asadulla Abdulla o'g'li. Tibbiyot tarixi: Tibbiyot Oliy o'quv yurtlari talabalari uchun darslik/ A.A.Qodirov. —T.: “O'zbekiston milliy ensiklopediyasi”, 2005. — 176 b.

2. Нажибuddin ас-Самарқандий Усул ат-тарокиб ал-адавия (Мураккаб дориларни тайёрлаш усуллари) / Н. ас-Самарқандий; Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси; Абу Райхон Беруний номидаги Шарқшунослик ин-ти; таржимон С Каримова, Ш.Саидахмадов; кириш ва изоҳлар муаллифи С.Каримова; масъул муҳаррир М.Ҳасаний. - Тошкент: «Миёнагит пазъпуоб», 2013, 100 б

3. N.N.Rasulova.//Amir Temur va Temuriylar davrida bunyodkorlik.// “Amir Temur – buyuk sarkarda va davlat arbobi” mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari. – Buxoro, 2022.151-153bet

MADANIYAT SOHASIDAGI ISLOHOTLAR BILAN KELAJAKKA NAZAR

To'xtayeva Dildora Shuhrat qizi¹

¹Termiz davlat pedagogika instituti

Boshlang'ich ta'lim fakulteti

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi

21-04-guruh 3- bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada madaniyat sohasidagi islohotlarning foydali tomonlari, uning ertangi kunga ta'siri haqida va madaniyatlikni oshirish bo'yicha olib borilgan ishlar haqida so'zlangan. Madaniyat tushunchasining inson hayotida tutgan o'rni va uning jamiyat hayotiga ta'siri to'g'risida so'z yuritilgan. Madaniyat va san'at sohasining keskin o'zgarishi, u alohida e'tiborga loyiqligi va qabul qilingan islohot, qarorlar aytib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Madaniyat, islohot, yuksalish, san'at, antropologiya, jamiyat, ma'naviyat, madaniy meros.

Millat yuksalishining muhim ustunlaridan biri bo'lgan madaniyat sohasini tubdan isloh qilish «Madaniyat va sport sohasida boshqaruv tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida» Prezident Sh.Mirziyoyev tomonidan